

نمان هستی‌شناختی عشق و آفرینش انسان

(در فلسفه سرفان، از افلاتون تا صدر المتألهین)

موسی کرمی

سرشناسه	: اکرمی، موسی، ۱۳۳۲ -
عنوان و نام پدیدآور	: شأن هستی‌شناختی عشق / مرینش انسان (در فلسفه و عرفان، از افلاتون تا صدرالمتهلین) / موسی - اکرمی.
مشخصات نشر	: اصفهان: فردا، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۴۹۴ ص.
فروست	: فلسفه و عرفان؛ ۱.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۸۷۵۷-۳۱-۶
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا	
یادداشت	: کتابنامه
یادداشت	: نمایه
موضوع	: عشق (عرفان)
موضوع	: Love (Mysticism)*
موضوع	: عرفان
موضوع	: Mysticism
موضوع	: عشق -- فلسفه
موضوع	: Love -- Philosophy
موضوع	: انسان -- آفرینش
موضوع	: Human beings -- *Creation
موضوع	: انسان (عرفان)
موضوع	: Man (Mysticism)*
موضوع	: انسان (فلسفه)
موضوع	: Personalism
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۶ ش ۲۸۶/۹ الف ۷ BP
رده‌بندی دیویی	: ۲۹۷/۸۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۶۳۳۶۱۴



نشر فردا

اسفهان خیابان مشتاق، کوی بازارچه، پلاک: ۲۴۶

مؤسسه نشر فردا - تلفن: ۰۳۱-۳۲۶۰۲۷۷۷

شان هستی شناختی عشق و کمالش انسان
موسی اکرمی

صفحه آرا عفت صابری

اجرای طرح جلد علیرضا مشتاقی

لیتوگرافی سروش

چاپ بعثت

صحافی پیمان

چاپ اول ۱۳۹۶

شمارگان ۱۱۰۰

«حق چاپ برای نشر فردا محفوظ است.»

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۷۵۷-۳۱-۶ ISBN: 978-964-8757-31-6

Email: nashrefarda1361@gmail.com

فهرست بخش‌های کتاب

۱۹	پیش‌گفتا
۲۷	درآمدی بر آنچه آن را پایانی نیست
۲۷	۱. موضوع چوهرتس هستی‌شناختی عشق در فلسفه و عرفان
۳۱	۲. اشاره‌ئی به جایگاه عشق در سنت‌های فکری و فرهنگی و مدنی
۳۳	چکیده‌ئی برای این کتاب: «حسی خرد از کوزه‌ئی
۳۷	دفتر یکم: فصوص العشق
۳۹	فصل یکم: موضوع، دیدگاه، نگرش، ایستار، و معیار مطالعاتی
۴۰	اشاره
۴۰	۱. موضوع مطالعاتی، دیدگاه، نگرش، ایستار، و معیار ارزیابی
۴۱	۱.۱. موضوع مطالعاتی
۴۲	۱.۲. دیدگاه و نگرش مطالعاتی
۴۴	۱.۳. ایستار مطالعاتی
۴۵	۱.۴. معیار ارزیابی، موضع معرفتی
۴۶	۲. محدودیت‌های موضوعی، دیدگاهی، نگرشی، ایستاری و معیاری
۴۷	۳. از عشق چونان موضوع مشترک فلسفه و عرفان تا عرفان فلسفی و...
	فصل دوم. تبیین عشق در دستگاه‌های باور مدعی شناخت و شأن هستی‌شناختی
۵۱	آن
۵۱	۱. عشق از توصیف تا تبیین

۲. در راه کوشش معرفتی برای تبیین عشق ۵۵
۳. پرسش از شأن هستی‌شناختی عشق ۵۸

فصل سوم. نگاهی به جایگاه عشق در جغرافیای هستی‌شناختی و انسان‌شناختی

- عرفانی ۶۱
۱. دستگاه‌های باور مدعی شناخت ۶۲
۲. دیدگاه‌های هستی‌شناختی، شناخت‌شناختی و روش‌شناختی ۶۵
۳. فلسفه و شناخت انسان ۶۸
۴. عرفان و شناخت انسان ۶۸
- ۴.۱. هستی‌شناسی عرفانی ۶۹
- ۴.۲. شناخت‌شناسی عرفانی ۶۹
- ۴.۳. روش‌شناسی عرفانی ۷۰
- ۴.۴. معناشناسی عرفانی ۷۱
- ۴.۵. ارزش‌شناسی عرفانی ۷۲
۵. عشق و انسان در فلسفه و عرفان ۷۲
- ۵.۱. عشق و انسان در فلسفه نظری و عرفان نظری ۷۲
- ۵.۲. عشق و انسان در فلسفه عملی و عرفان عملی ۷۳
- ۵.۳. عشق و انسان در فلسفه اسلامی و عرفان اسلامی ۷۳
۶. انسان و عشق در جغرافیای وجودی و معرفتی عرفان نظری ۷۴
- ۶.۱. سرشت و عناصر عرفان اسلامی ۷۵
- ۶.۲. خاستگاه عرفان اسلامی ۷۵
- ۶.۳. مباحث تطبیقی در عرفان ۷۵
- ۶.۴. پیوند عرفان اسلامی با دیگر باورهای مدعی شناخت ۷۶
- ۶.۵. گرایش‌ها/مکتب‌های عرفانی اسلامی ۷۶
- ۶.۶. منابع عارفان نگرش‌آفرین جریان‌ساز ۷۶
- ۶.۷. گذر از چندگانگی به یگانه‌گرایی در عرفان اسلامی ۷۷

- ۶.۸. خلدشناسی عرفانی ۷۷
- ۶.۹. انسان‌شناسی عرفانی ۷۷
- ۶.۱۰. آغازشناسی و انجام‌شناسی: از مبدأ تا معاد انسان ۷۸
- ۶.۱۱. عشق در عرفان ۷۸
- ۶.۱۲. عشق چونان ابزار و عشق چونان هدف ۱: قوس نزولی ۷۹
- ۶.۱۳. عشق چونان ابزار و عشق چونان هدف ۲: قوس صعودی ۷۹
- فصل چهارم: عشق و آفرینش انسان نزد افلاتون ۸۱**
- بزم یکم: مسأله بزم ۸۲
- بزم دوم: لزوم رجوع به اندیشه و داوری سُقرات چونان نماینده ۸۳
- بزم سوم: عشق [لاروس] و اساطیر یونان ۸۳
- بزم چهارم: عشق از دیدگاه فابریوس: عشق چونان دیرین‌ترین خدایان ۸۴
- بزم پنجم: عشق از دیدگاه باوسانوس: دو عشق [لاروس] ۸۵
- بزم ششم: عشق از دیدگاه آروکسمانس: دیدگاهی زیست‌شناختی ... ۸۶
- بزم هفتم: عشق از دیدگاه آریستوفانس: افسانه نیمه گم‌شده ۸۷
- بزم هشتم: عشق از دیدگاه آگاتون: عشق چونان جوان‌ترین خدایان ۸۹
- بزم نهم: خرسندی حاضران از سخنان آگاتون و مرصع سُقرات ۹۲
- بزم دهم: عشق از دیدگاه سُقرات: عشق نه چونان خدایان یونان ۹۲
- بزم یازدهم: عشق از دیدگاه دیوتیما - سُقرات: معرفت همه چیز بی‌پنهان ۹۳
- ۱۱.۱. عشق چونان پری و فرشته ۹۳
- ۱۱.۲. عشق، فرزند پوروس و پنی ۹۴
- ۱۱.۳. عشق: آفرینندگی و کوشش برای دستیابی به نیکی و ۹۵
- ۱۱.۴. عشق چونان شوق به دستیابی به نیکی برای همیشه ۹۶
- ۱۱.۵. عشق و تولید مثل ۹۶
- ۱۱.۶. عشق و آفرینندگی معنوی ۹۷
- ۱۱.۷. عشق از دلبستگی به یک تن تا فراروی از تن و دستیابی به ۹۸

۱۱۸ واپسین سخنان دیوتیما - سُقرات: دستیابی به واقعیت ۹۹
 بزم دوازدهم. پایان شادنوشی و گفتاشنود دربارهٔ عشق با پیروزی ۱۰۳

فصل پنجم: آفرینش و عشق نزد فلوتین ۱۰۵
 افاضه یکم. پدیدآیی جهان و ماده المواد از فیلسوفان پیشاسُقراتی ۱۰۶
 افاضه دوم. احد و آفرینش نزد فلوتین ۱۱۰
 افاضه سوم. فیضان وجود ۱۱۲
 افاضه چهارم. عشق‌شناسی چونان یک بحث فلسفی و تفسیر ۱۱۴
 افاضه پنجم. دانش افلاتون در پیوند با عشق و اروس ۱۲۰
 افاضه ششم. عشق نزد فلوتین ۱۱۹
 افاضه هفتم. راهی اجمالی به خوانش فلوتین در جهان اسلام و ۱۲۳
 کتاب‌شناسی ۱۲۴

فصل ششم: خوانشی انتقادی از اصل یکم ترجمهٔ فارسی «رسالهٔ عشق»
 ابن سینا ۱۲۵
 سریان یکم. روش و نگرش و منابع ابن سینا در این رساله ۱۲۶
 سریان دوم. خوانش نگارنده از ترجمهٔ فارسی «رسالهٔ عشق» ۱۲۷
 سریان سوم. فصل‌های کوتاه و فشردهٔ رسالهٔ عشق ۱۲۸
 سریان چهارم. خوانش انتقادی فصل یکم ترجمهٔ فارسی «رسالهٔ عشق» ۱۲۹
 ۴.۱. انواع وجود ۱۲۹
 ۴.۲. سریان عشق در موجودات ۱۳۱
 سریان پنجم. واپسین سخن: لزوم خوانش انتقادی همهٔ متن اصلی ۱۳۵
 منابع ۱۳۸

میان - دفتر. از فصوص الوجود و النور تا لمعات العشق ۱۳۹
 لمعهٔ حافظی و قصهٔ صدرایی: شأن هستی‌شناختی عشق و آفرینش جهان

۱۴۱	 و انسان از فلوتین تا حافظ و صدرالمتألهین
۱۴۲	 تجلی یکم. از حافظ تا صدرالمتألهین
۱۴۴	 تجلی دوم. نوافلاتون گرایی اسلامی
۱۴۶	 تجلی سوم. احد و مسأله آفرینش جهان
۱۴۸	 تجلی چهارم. نگاهی به عشق درونداتی آفریدگان و آفرینش ممکنات
۱۴۸	 ۴.۱. فارابی
۱۴۹	 ۴.۱. ابن سینا
۱۵۱	 ۴.۱. سهروردی
۱۵۲	 تجلی پنجم. از گنج پنهان تا آفرینش آفریدگان چونان حرکتی
۱۵۵	 تجلی ششم. نگاه به شأن هستی شناختی عشق و آفرینش جهان
۱۵۵	 ۶.۱. منابع حافظ
۱۵۶	 ۶.۲. هستی شناسی عشق و نفس هستی شناختی آن در نگاه حافظ
۱۵۹	 تجلی هفتم. از نظریه فیض تا مابعدالطبیعه اصالت وجودی عشق
۱۵۹	 ۷.۱. صدرالمتألهین و اثولوجیا
۱۶۰	 ۷.۲. نظریه فیض از اثولوجیا تا اسفار
۱۶۱	 ۷.۳. عشق در حکمت متعالیه
۱۶۱	 ۷.۴. مابعدالطبیعه اصالت وجودی عشق
۱۶۲	 تجلی هشتم. عشق از شعر حافظانه تا فلسفه صدراین
۱۶۵	 کتاب شناسی
۱۶۷	 دفتر دوم. لمعات العشق
۱۶۹	 لمعه یکم. لمعه عین القضای (نوبت یکم): تمهیداتی در کلام السکران
۱۷۰	 اشاره
۱۷۰	 تمهید یکم: نخستین نگاه اجمالی برای آشنایی و گزینش متن
۱۷۴	 تمهید دوم: عوامل تعیین کننده در نثر عین القضاات
۱۷۴	 یکم: آشنایی با ادب و بلاغت

۱۷۵	دوم: ذوق شاعرانه
۱۷۶	سوم: تجربه عرفانی خاص
۱۸۰	چهارم: تبحر در علوم گوناگون
۱۸۱	تمهید سوم: عناصر و ویژگی‌های اساسی نثر تمهیدات
۱۹۰	تمهید چهارم: شعر و شاعری در تمهیدات
۱۹۱	الف) بهره‌گیری از سخن منظوم شاعرانه دریافت سخن منشور
۱۹۲	ب) نثری که شاعرانه و بلکه گاهی شعر است
۱۹۴	تمهید پنجم: اصطلاحات و تعابیر عرفانی در تمهیدات
۱۹۷	تمهید ششم: اصطلاحات فلسفی در تمهیدات
۱۹۸	تمهید هفتم: آیات و روایات در تمهیدات
۲۰۳	تمهید هشتم: احوال و خصایص در تمهیدات
۲۰۴	تمهید نهم: عشق در تمهیدات
۲۰۸	تمهید دهم: واپسین نگاه اعمالی بدوی ناگزیر و نه برای همیشه
۲۱۰	منابع و مآخذ

لَمَعَةُ دَوِّم. لَمَعَةُ عَيْنِ الْقَضَائِي (نوبت دوم: سخن هدف‌آفرین، و معرفت	
۲۱۳	عشق در تمهیدات عین‌القضات
۲۱۴	زبده یکم: دستیابی به مقام سلطان العشاقی و شهادت در راه عشق
۲۱۶	زبده دوم: از استادان و الهام‌بخشان تا سوختن در آتش عشق
۲۱۷	زبده سوم: بیان‌ناپذیری عشق
۲۱۸	زبده چهارم: از نگرش هستی‌شناختی به عشق تا دوسویه بودن آن
۲۲۰	زبده پنجم: لزوم در باختن محبوبان دیگر در برابر محبت به خدا
۲۲۳	زبده ششم: تجلی حُسن الهی و عشق معشوق ازلی به خویش
۲۲۵	زبده هفتم: حقیقت و حالات عشق در تمهید ششم
۲۲۶	زبده هشتم: حکمت خلقت انسان در تمهید هشتم
۲۲۷	زبده نهم: اصل و حقیقت آسمان و زمین در تمهید دهم

منابع ۲۳۰

- لمعة سوم: لمعة اشراقی: عشق و قهر انوار در سپهر معرفتی سهروردی ۲۳۱
اشراق یکم: سازمایه‌های اندیشه سهروردی ۲۳۲
اشراق دوم: از وجود تا نور ۲۳۳
اشراق سوم: اشراق / صدور / آفرینش ۲۳۵
اشراق - هارم: جلوه‌های وجودی عشق در منظر شیخ اشراق ۲۳۸
۴. حُسن و عشق و حُزن، و پدیدآیی آسمان و زمین ۲۳۸
۴.۲. عشق چو ناله شوق برآمده از کمال و جمال ذات انوار ۲۴۰
۴.۳. عشق چو ناله درختی کاشته باغبان ازل و ابد ۲۴۲
اشراق پنجم: نگاهی به عشق و حکمت خسروانی سهروردی ۲۴۴
۵.۱. خُره ۲۴۵
۵.۲. چگونگی تأثیر خُره ۲۴۶
۵.۳. کیومرث ۲۴۶
منبع ۲۴۷

- لمعة چهارم. لمعة وجودی و عشقی: تجلی عشق در ابن عربی تا عراقی ... ۲۴۹
بهره یکم: ابن عربی ۲۵۱
نگینه یکم: جایگاه و نقش ابن عربی در عرفان اسلامی ۲۵۱
نگینه دوم: حقیقت مطلق در عرفان ابن عربی ۲۵۱
نگینه سوم: عشق در عرفان و فلسفه ۲۵۷
نگینه چهارم: نقش عشق در کتاب‌های ابن عربی - حدیث «کنز مخفی» ۲۵۸
نگینه پنجم: پیش از آفرینش - حدیث «عماء» ۲۶۱
نگینه ششم: فیض اقدس و فیض مقدس - آفرینش جهان ۲۶۳
نگینه هفتم: نخستین آفریده ۲۶۵
نگینه هشتم: حُسن و تجلی و عشق ۲۶۶

۲۶۸		نگینه نهم: قوس صعودی عشق
۲۷۱		نگینه دهم: گونه‌های عشق از دید ابن عربی
۲۷۴		نگینه یازدهم: زبان رمزی در عرفان عاشقانه
۲۷۵		نگینه دوازدهم: ترویج مکتب ابن عربی پس از درگذشت او
۲۷۷		بهره دوم: عراقی
۲۷۷		پرتو یکم: شکوفایی عراقی
۲۷۸		پرتو دوم: عراقی و شعر عاشقانه - عارفانه
۲۸۰		پرتو سوم: چگونگی نگارش «لمعات»
۲۸۱		پرتو چهارم: تأثیر «سوانح» غزالی بر «لمعات» عراقی
۲۳۸		پرتو پنجم: تأثیر سرب ابن عربی بر «لمعات»
۲۸۵		پرتو ششم: منابع «لمعات»
۲۸۷		پرتو هفتم: آغاز کلمات و اندیشه‌های آفریده
۲۸۸		پرتو هشتم: عشق در «سوانح» و عشق در «لمعات»
۲۹۴		پرتو نهم: جایگاه و ارزش «لمعات»
۲۹۵		پرتو دهم: جایگاه عراقی در ادب و عرفان
۲۹۸		کتاب‌شناسی

۳۰۱		لمعه پنجم: لمعه مولانایی: از نفیر نی تا عشق و شریک به عاشق
۳۰۲		شمس یکم: نفیر نی بریده از نیستان
۳۰۴		شمس دوم: نقش عشق در آفرینش جهان و انسان
۳۰۸		شمس سوم: نیروی هستی‌شمول عشق و قوس نزولی عشق و انسان
۳۱۰		شمس چهارم: قوس صعودی عشق و انسان
۳۱۲		شمس پنجم: قعر ناپدید عشق قهار
۳۱۴		شمس ششم: عشق معشوق به عاشق
۳۱۸		منابع

کلمه ششم. کلمه فص صدرایی: شأن هستی شناختی عشق و آفرینش جهان و انسان نزد صدر المتألهین	۳۱۹
سفر یکم: از اصالت وجود تا ابداع فیضی	۳۲۰
سفر دوم: از بسیط الحقیقه تا کثرت موجودات	۳۲۲
سفر سوم: مراتب سه گانه وجود	۳۲۴
سفر چهارم: شأن هستی شناختی عشق و عشق واجب الوجود	۳۲۹
سفر پنجم: عشق خدا به موجودات	۳۳۳
منابع	۳۳۹
پیوست ها	۳۴۱
پیوست یکم: گزیده‌ئی از رساله بزم [/ مهمانی / ضیافت] افلاتون	۳۴۳
پیوست دوم: گزیده‌ئی از کتابهای فلوتین	۳۶۱
پیوست سوم: گزیده‌ئی از رسائل / عنوان الصفا (رساله سی و هفتم)	۳۸۳
پیوست چهارم: گزیده‌ئی از رساله "نور ابن سینا"	۳۹۵
پیوست پنجم: گزیده‌هائی از تمهیدات اثر عین القضاة	۳۹۹
پیوست ششم: گزیده‌هائی از کشف الاسرار و علل البیان اثر ابوالفضل میدی ...	۴۰۵
پیوست هفتم: گزیده‌هائی از رساله فی حقیقه العشاق یا مریس العشاق، ...	۴۰۹
پیوست هشتم: گزیده‌هائی از فصوص الحکم و فتوحات مکیه اثر ابن عربی ...	۴۱۳
پیوست نهم: گزیده‌هائی از اشعار فخرالدین عراقی	۴۲۱
پیوست دهم: گزیده‌هائی از کلمات فخرالدین عراقی	۴۲۷
پیوست یازدهم: گزیده‌ئی از مرصاد العباد اثر نجم الدین رازی	۴۳۱
پیوست دوازدهم: گزیده‌هائی از گلشن راز شیخ محمود شبستری	۴۴۱
پیوست سیزدهم: گزیده‌هائی از الحکمه المتعالیه فی الاسفار العقلیه ...	۴۴۹
پیوست چهاردهم: سرود آفرینش در ریگ ودا	۴۶۱
منابع و مأخذ	۴۶۷
نمایه نام و موضوع	۴۷۳

رهرو منزل عشقیم و ز سرحد عدم
تا به اقلیم وجود این همه راه آمده‌ایم
«حافظ»

پایه‌های اصلی این کتاب را سه مقاله تشکیل می‌دهند که سال‌ها پیش به مناسبت‌هایی نوشته شد. در آن سه مقاله، به ترتیب تاریخ نگارش، عبارت‌اند از:
۱. اگر می، موسی، تجلی ستاره، *ابن عربی تا عراقی*، ضمیمه لاله سرخ استان مرکزی، اردیبهشت ۱۳۷۴

۲. اگر می، موسی، «تمهیداتی در کتاب *شعران*»، کتاب ماه ادبیات و فلسفه، بهمن ۱۳۷۸، شماره ۲۸، صص ۵۴-۶۰

۳. اگر می، موسی، *شان هستی‌شناختی عشق و افروزش انسان از شعر حافظانه تا فلسفه صدرایی*، همایش بین‌المللی مکتب شاعران، شراز، آبان ۱۳۸۷.
در سامان‌دهی این کتاب تصمیم گرفتیم:

۱. این سه نوشته را حفظ کنم (و تنها به ویرایش آن‌ها بسند کنم)، موجودیت و هویت آن سه نوشته، آن‌گونه که برای نخستین بار عرضه شده‌اند، حفظ گردند. سودمندی این کار بسیار آشکار است.

۲. آن‌ها را نه به ترتیب تاریخ انتشار یا نگارش، بلکه به ترتیب سال‌های شکوفایی بزرگانی که این سه نوشته پرتوهایی از نگرششان به عشق هستند، و در نسبت با کلیت این کتاب، قرار داده‌ام تا گونه‌ئی تاریخت (یا تاریخینگی) یا تاریخمندی را در سیر بحث از عشق عرضه کنم.^۱

۱. عین‌القضات همدانی (۴۹۲-۵۲۵ هجری م)، ابن عربی (۵۶۰-۶۳۸ هجری م)، عراقی (۶۱۰)

فزون بر این سه مقاله، تصمیم گرفتم چند مقاله دیگر نیز بنویسم و بر این مجموعه بیفزایم تا بحث «شأن هستی‌شناختی عشق، تجلی آن، و پدیدآیی انسان» را، چونان جستار اصلی این کتاب در یک نگرش ویژه (در سنت‌های فلسفی و عرفانی جهان اسلام با تأثیرپذیری از فلسفه‌های افلاتونی و نوافلاتونی) کامل‌تر سازم. بر این اساس در مدتی حدود دو ماه، که سرشار از جستجوی هیجان‌انگیز شبانه‌روزی در آفاق اندیشه و احساس عارفان و فیلسوفان، و آکنده از نشاط و انگیز نوشتن از عشق بود، به نگارش ده مقاله دیگر و کامل‌سازی بیکره این کتاب پرداختم. پس از بحث‌های مقدماتی درباره جغرافیای هستی‌شناختی عشق در دستگاه‌های باور مدعی شناخت (با تأکید ویژه بر عرفان اسلامی)، مقاله‌هایی درباره عشق‌نگاری کسانی یا جریان‌هایی نوشته و گنجانده شده‌اند که در ایش در پیوند با موضوع کلی این کتاب آثاری را پدید آورده‌اند، و این آثار را می‌توان در پیوند اندام‌وار - روحانی - تاریخی - فراتاریخی خاص، و متعلق به یک سنت برجسته دانست که بسیار نیرومندانه پدیدآمده، زیسته و کمابیش به نسبت خود ادامه می‌دهد. این مقاله‌ها عبارت‌اند از:

۱. موضوع، دیدگاه، نگرش، ایستار، و مبادی معرفتی
۲. تبیین عشق در دستگاه‌های باور مدعی شناخت، شأن هستی‌شناختی آن
۳. نگاهی به جایگاه عشق در جغرافیای هستی‌شناختی و انسان‌شناختی عرفانی
۴. عشق و آفرینش انسان نزد افلاتون
۵. آفرینش و عشق نزد فلویتین
۶. خوانشی انتقادی از فصل یکم ترجمه فارسی رساله عشق ابن‌سینا
۷. عشق هدف‌آفرین، و معرفت عشق در تمهیدات عین‌القضات
۸. عشق و قهر انوار در سپهر معرفتی سهروردی
۹. از نفیر نی تا عشق معشوق به عاشق نزد مولانا
۱۰. شأن هستی‌شناختی عشق و آفرینش جهان و انسان نزد صدرالمتألهین

همچنین به منظور آشنایی بیشتر با متون اصلی، گزیده‌هایی از متون ذریط را در بخش پیوست این کتاب آورده‌ام:

گزیده‌ئی از رسالهٔ بزم [مهمانی / ضیافت] افلاتون

گزیده‌ئی از نهگانه‌های فلوتین

گزیده‌ئی از رسائل اخوان الصفا (رسالهٔ سی و هفتم)

گزیده‌ئی از رسالهٔ العشق اثر ابن سینا

گزیده‌ئی از تمهیدات اثر عین القضات

گزیده‌هایی از کشف الاسرار و عدة الابرار اثر ابوالفضل میبدی

گزیده‌هایی از رساله فی حقیقه العشق یا مونس العشاق، سهروردی

گزیده‌هایی از قصص الحکم ابن عربی

گزیده‌هایی از «نعار فخر» ابن عراقی

گزیده‌هایی از لمعات خرازمی عراقی

گزیده‌ئی از مرصاد العباد اثر امام الدین رازی

گزیده‌هایی از گلشن راز شیخ محمد دبستری

گزیده‌هایی از الحکمه المتعالیه فی الاسفار العالیه الاربعه اثر صدر المتألهین

سرود ۱۲۹ از دفتر دهم ریگ ودا (سرود آمین)

باید دانست که

(۱) از پنج متن مستقیماً سخن نگفته‌ام. ولی

(۱-۱) چهار متن را در پیوند با موضوع یا موضوعات کتاب خود

می‌دانم؛ این چهار متن عبارت‌اند از: الف) رسائل اخوان الصفا، ب) کشف

الاسرار و عدة الابرار، پ) مرصاد العباد، و ت) گلشن راز؛

(۱-۲) متن پنجم، سرود ۱۲۹ از دفتر دهم کتاب ریگ ودا است؛ با این که سخن گفتن

از سنت هندویی / ودایی پیوند مستقیم و آشکاری با سنت یونانی و اسلامی ندارد،

دریغ آمد که این سرود را چونان یک پیوست در این کتاب نیاورم: ریگ ودا

(۱-۲-۱) از جایگاهی کانونی در آیین هندویی برخوردار است،

(۱-۲-۲) از کهن‌ترین میراث‌های زبان‌های هندواروپایی است (احتمالاً

متعلق به بازه زمانی اواسط هزاره دوم تا اوایل هزاره یکم پیش از میلاد)، ۱-۲-۳) در زبان و آموزه نزدیکی بسیار با اوستا دارد، و

۱-۲-۴) سرود آفرینش آن، به‌ویژه در پیوند با آموزه‌های این کتاب، بسیار شگفتی‌انگیز است. من بی‌هیچ‌گونه داوری درباره این سرود و پیوند احتمالی آن با آموزه‌های فلسفی و عرفانی یونان و جهان اسلام، متن سانسکریت آن، دو ترجمه معروف از آن (ترجمه‌های ماکس مولر و رالف گریفیث)، و ترجمه‌نی بررسی را تقدیم می‌کنم؛ ترجمه‌های ماکس مولر و رالف گریفیث تفاوت‌های بسیار مهمی دارند؛ بدون آشنایی با متن سانسکریت تلفیق این دو ترجمه بی‌بهره و گمراه‌کننده است. یکی بر دیگری دشوار بود؛ ولی با این فرض که گریفیث ترجمه مولر را دیده است ترجمه خود را بر ترجمه گریفیث استوار ساختم (گفتنی است که ماکس مولر توضیحات در خوری درباره برخی از اصطلاحات و عبارت‌های این سرود دارد که برای ترجمه دقیق‌تر آن بسیار سودمنداند):

۲) اشعار متونی چون رساله اخوان الصفا، تمهیدات، کلمات، فتوحات مکیه، و مرصاد العباد را حذف کرده‌ام.

۳) نظر به اهمیت سخنان دیوتیما - سُقرات در رساله بزم افلاتون، رساله پنجم از نه‌گانه سوم نه‌گانه‌های فلوتین، رساله سی و هفتم از رسائل اخوان الصفاء، و فصل‌های ۱۶-۱۸ از جلد هفتم اسرار الیقینی صدرالمتألهین، همه این بخش‌ها را در پیوست آورده‌ام.

آهنگ آغازین من این بود که جستار کانونی این کتاب یعنی پیوند کارکرد هستی‌شناختی عشق و آفرینش انسان، را پیش و بیش از هر بابی در فلسفه و عرفان جهان اسلام به اجمال بررسی کنم. آشکار است که برای این منظور شایسته بلکه بایسته بود که دو فرگرد را به ردگیری این موضوع نزد افلاتون (/افلاطون/ فلاطون) و فلوتین (/افلوطین/ فلوطین) اختصاص دهم. از این‌رو برای این کتاب نام «شأن هستی‌شناختی عشق و آفرینش انسان (در فلسفه و عرفان، از افلاتون تا صدرالمتألهین)» را در نظر گرفتم.

در نام‌گذاری بخش‌های کتاب بر آن شدم که آن‌ها را هم با نام دو کتاب «مخصوص

«الحکم» در فلسفه و عرفان نظری تبرک بخشم و هم با نام «لمعات» در عرفان نظری. این کتاب‌ها نزد همه‌ی آشنایان با فلسفه و عرفان اسلامی بسیار شناخته شده‌اند:

۱. *فصوص الحکم* (یا *فصوص الحکمه* یا *الفصوص فی الحکمه*، یا *الفصوص*)^۱، نوشته شده در سنت فلسفه، منسوب به فارابی یا ابن سینا (بی‌آن‌که کتاب‌شناسان برجسته‌ئی چون ابن‌ندیم و ابن ابی‌اصیبه و قفطی بدان اشاره‌ئی کرده باشند)؛
۲. *فصوص الحکم*، نوشته شده در سنت عرفان، اثر شناخته‌شده‌ی محیی‌الدین ابن‌عربی که نگینه‌هایی از آن بر پاره‌هایی از این کتاب نشان نهاده‌اند؛
۳. *لمعات*، نوشته شده در سنت عرفان، اثر شناخته‌شده‌ی فخرالدین عراقی، که پرتوهایی از آن بر پاره‌هایی از این کتاب تابیده شده‌اند.

از این رو کتاب را به دو دفتر و یک میان - دفتر بخش کردم:

- ۱) دفتر یکم، با فرام «موسم العشق»، دربردارنده‌ی فرگردهایی است که بیشتر فلسفی‌اند، یعنی شخصیت‌های اندیشه‌پرداز اصلی آن‌ها را در درجه‌ی نخست فیلسوف به‌شمار می‌آوریم؛ هر فرگرد مقاله‌ای از این دفتر یک «فصل» نامیده می‌شود؛
- ۲) دفتر دوم، با فرنام «لمعات العشق»، دربردارنده‌ی فرگردهایی است که بیشتر عرفانی‌اند، یعنی شخصیت‌های اندیشه‌پرداز اصلی آن‌ها را در درجه‌ی نخست عارف (یا عارف - شاعر) به‌شمار می‌آوریم. هر فرگرد / مقاله از این دفتر یک «لمعه» نامیده می‌شود؛ البته در این میان به‌رودی و صدرالمتألهین جایگاهی دگرسان دارند زیرا که آنان فیلسوف خردمند می‌شوند. ولی از آنجا که آنان از عرفان نیز بهره گرفته و میراث عرفانی شناخته‌نظری را با نگرش افلاتونی و فلوتینی آمیخته‌اند، و عشق‌شناسی آنان بر «عشق عرفانی» عاشقانه و فلسفه‌های افلاتونی و نوفلاطونی شکل گرفته است، فرگردهای مرتبط با نگرش آنان در دفتر دوم جای گرفتند، به‌ویژه که فرگرد گنج‌نایده شده در میان - دفتر نیز تا اندازه‌ئی واسطه بودن آنان میان عشق‌شناسی عرفانی و عشق‌شناسی فلسفی را نشان می‌دهد.

۱. البته توجه داریم مثلاً والتز، که این کتاب را به ابن سینا نسبت داده، عنوان آن را «فصوص فی الحکمه» خوانده، یا اشنایدر از آن با *فصول الحکمه* (یا *الفصول فی الحکمه*) یاد کرده است.

۳) فرگرد / مقاله‌ئی که این کتاب نام خود را از نام آن گرفته است، «شأن هستی‌شناختی عشق و آفرینش جهان و انسان از شعر حافظانه تا فلسفه صدرایی» است که برای آن از پیش‌فرنام «از فصّ الوجود و النّورتا لمعات العشق» بهره گرفته‌ام و آن را چونان میان - دفتر واسطه پیوند دو دفتر یکم و دوم قرار داده‌ام. این فرگرد تا اندازه‌ئی می‌تواند نشان‌دهنده رفت و آمد از نگرش فلسفی به نگرش عرفانی درباره عشق باشد.

نگارنده نیک می‌داند که گزینش فرنام‌هائی چون «فصوص العشق» و «لمعات العشق» چونان فرنام دو دفتر این کتاب نشان از بلندپروازی‌ئی دارد که مرع اندیشه را به عرصه‌ئی فراخ‌تر از این وجیزه برای جولان نیاز است.

ولی این باید ابر دل و سر می‌پرورانم که در آینده مجال درخورتری فراهم شود تا هم عرصه فراخ‌تر گردد هم جولان مرغ اندیشه دیدگان جان را جذاب‌تر آید. همچنین، بدایم فرگردی که چونان میان - دفتر در میانه کتاب نشسته است چنان سود که پس بهتر از شکل و محتوای کنونی (۱) گذار از نگرش فلسفی به نگرش عرفانی و

(۲) فراوری از نگرش‌های فلسفی و عرفانی به نگرش ویژه صدرالمألهین را نشان دهد.

یادآوری درباره بیت گشایش کتاب

هر یک از دو شاعر عاشقانه سُرّای نامدار، فخرالدین عراقی و سعّای شیرازی، غزل پرآوازه‌ئی دارند در وزن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن (رمل ماضی محذوف یا وزن مثنوی معنوی) که مطلع و مقطع آن‌ها به ترتیب عبارت‌اند از:

(۱) غزل عراقی:

مطلع:

عشق سیمرغ است، کو را دام نیست در دو عالم زو نشان و نام نیست

مقطع:

با عراقی دوستی آغاز کن گر چه او در خورد این انعام نیست

(۲) غزل سعدی:

مطلع:

خو شتر از دوران عشق ایام نیست بامداد عاشقان را شام نیست

مقطع:

سعدیا چو آب بت می‌کستی خود مباحش خود پرستی کمتر از اصنام نیست

این دو غزل بیت مشترکی دارند:

هر کسی را نام معشوقی که نیست می‌برد، معشوق ما را نام نیست

من این بیت را برای گشایش کتاب با نام ولی با خوانش صورت مضبوط نخستین مصرع آن دشواری‌هایی داشتم. از این رو، تصمیم گرفتم جسارت ورزیده آن را به صورت «هر کسی خود نام می‌وقیش که هست» تغییر دهم. ولی دوست فرزانه و ادب‌شناسی مرا به حذف اب در برابر درگاه این دو شاعر - سخندان بزرگ، پرهیز از این بی‌ادبی را به من درستی وزن مصرع در همین صورت رایج (و باور به «ادب‌نادانی» احمدی خود)، و باور به احتمال وجود معنائی ناهمسان با آنچه من در ذهن دارم، فارسی فرمود.

موسی اکرمی

آدینه، مهرروز از مهرماه

یکهزار و سیصد و نود و پنج هجری خورشیدی